

Məhsəti Gəncəvini Azərbaycan ədəbiyyatının ilk qadın şairi hesab edirlər. İlahiyyatçı atasından yüksək dini təhsil alan şairə bir çox şeirlərə də ustalıqla yiyələnib. Hətta onu Azərbaycanın ilk qadın şahmatçısı, görkəmli musiqçisi, bəstəkarı da hesab edirlər.

Haqqında yazılanlardan belli olur ki, rübailərini öz musiqisi ilə çalıb-oxumağı sevib. Musiqiyə bağlı olan Məhsəti 12 muğamı və bunların 24 şöbəsinə öyrənib, həmçinin musiqiçilərdən cəng, ud və bərbəd alətlərində çalmağı bacarıb. Onun bu istedadını gören insanlar ilahiyyatçı atasından sual edirlər ki, "Bu necə olur? Sən əvvəl qızına yaxşı təhsil verir, ona Quranı öyrədirsən, sonra isə onu rəqqasəliyə hazırlayırsan?" Atasının cavabı verir ki, "Əgər onun alnında xərəbatə düşməkdir, qoy buna da hazır olsun. Məhsəti Gəncəvi xalq arasında olmağa, sadə insanlarla ünsiyyət qurmağa daha çox üstünlük verərmiş. El sənəti ilə məşğul olanlara silsilə şeirlər həsr edib.

*Dün kaşı kuzəmi daşlara çaxdım,
Sərxoşdum bilmədim əlimdən saldım.
Kuzə dilə gəlib dedi ki, mən də
Sənin kimi idim, bu günə qaldım.*

Şeirimizin gəncəli ilahəsi, poeziyamızın incisi

Bəzi məqamlarda onun rübailərini Xəyyamın yaradıcılığı ilə müqayisə edirlər. Lakin danılmaz faktıdır ki, Məhsəti Gəncəvi Xəyyamdan əvvəl yaşayıb, yaradıb və rübai janrı ilə məşhurlaşmış. Min ilə yaxındır ki, onun yaradıcılığı maraqlı müzakirə mövzusunə çevrilib. Şərq poeziyasının incisi adlandırılan Məhsəti Gəncəvi özündən sonra zəngin ədəbi irsi qoyub.

Məhsəti Gəncəvi 1089-cu ildə Gəncə şəhərində doğulub və ömrünün sonuna kimi burada yaşayıb. Mənbələrdən məlum olur ki, şairin əsl adı Mənicə olub. Məhsəti adını isə özünə təxəllüs kimi götürüb. Gəncəvi sözü isə onun aid olduğu yerin, yurdun təsdiqidir. Məhsəti Gəncəvi bəlkə də yeganə şairdir ki, haqqında əfsanələr, rəvayətlər, nağıllar, dastanlar uydurublar. Hətta kişi olması barədə şayiələr dolayıb və əfsanəvi şəxsiyyət kimi qeyd edilib. Bu da ondan irəli gəlir ki, yaradıcılığı, rübailəri, şeirləri sərhədləri aşmış, geniş coğrafiyaya yayılıb. Rübailəri alman, fransız, ingilis, italyan, rus dillərinə tərcümə edilib. Böyük şairin həyatı barədə məlumatlar əsasən əlyazma nüsxələri şəklində Azərbaycan Əlyazmalar İnstitutunda, İstanbul və Londondakı muzeylərdə saxlanılır. Azərbaycan ədəbiyyatşünaslarının son tədqiqatları göstərir ki, XII əsrdə yaşamış şair barədə dövrünün tarixçi alimləri və salnaməçiləri öz əsərlərində real faktlar söyləyiblər. Haqqında yayılan rəvayətlərdən birində deyilir ki, Sultan Səncər şairi sarayına dəvət edir. Məhsəti sultana sarayında hamıdan kiçik və görünməz olduğunu söyləyir. Sultan isə onunla razılaşmır və fars dilində cavab verir: "To meh-həsti" yəni, "sən hamıdan böyüksən". Beləliklə də "meh-həsti" deyimi "məhsəti"yə çevrilərək şairin təxəllüsü olur. Bir müddət sarayda yaşadığından sonra Gəncəyə dönməz və həyatının sonuna kimi burada qalaraq Sultan Məhəmməd və oğlu Sultan Mahmudun saray işlərində yaxından iştirak edir.

Rəvayətə görə, Gəncə şəhər hakimi Sultan Məhəmməd şairi tez-tez saraya dəvət edərək şahmat oynayarmış. Məhsəti Gəncəvinin şahmatçı ki-

mi sorağı həтта İraqa, Misirə, Orta Asiyaya qədər gedib çıxıb. Şeirlərində, rübailərində belə şahmatla bağlı terminlər və oyun növləri də öz əksini tapıb. Şairin şeirlərinin əsas mövzusu sevgi, məhəbbət, gözəllik və qadın hüquqsuzluqlarına qarşı mübarizə, zamanın haqsızlıqlarından şikayətdir. "Məhsəti və Əmir Əhməd" dastanı isə onun həyatını əks etdirir. Gəncə xətibinin yeganə oğlu Əmir Əhmədlə Məhsəti bir-birinə aşiq olur. Gəncə şahının şairin birdəfəlik saraya köçməsi tələbinə görə Məhsəti Əmir Əhmədə təklif edir ki, Bəlx şəhərinə qaçsınlar. Belə də edirlər. Şairin gəlişi şəərəfinə Bəlxin və bütün Xorasanın şairləri məclis qurur və şair yarışması təşkil edilir. Məhsətinin söylədiyi poetik tapmacanı heç kim aç bilmir. Lakin bir nəfər tapmacanın cavabını gözəl şeirlə söyləyir. Məlum olur ki, bu, Əmir Əhməddir. Bu hadisədən sonra Gəncəyə dönməz aşiqlər nigahlarını rəsmiləşdirirlər. Atasının ölümündən sonra uzun müddət Gəncənin xətibi olan Əmir Əhmədlə Məhsəti Gəncəvinin bu evlilikdən iki övladı dünyaya gəlir. Hətta şair bu sevgi barədə yazırdı:

*Məhsətiyəm, oldum gözəllərə tağ,
Hüsnümü vəsf edir Xorasan, İraq.
Gəncə xətibinin oğlu, qıyma ki,
Yandırınsın beləcə könlümü fəraq.*

Rəhmətə gedən həyat yoldaşının yoxluğuna dözmə bilməyən Məhsəti Gəncəvinin gözləri tutulur. Bu ayrılıq cəmi iki il çəkir. Böyük məhəbbətlə sevdidiyi həyat yoldaşının ayrılığına dözmə bilməyən şair yazırdı:

*Ey sarvan, səfərə vermə sən qərar,
Məni qoyub getmə, üzgün canım var.
Sənin dəvələrin adı yük çəkir,
Qəm yükü çəkirəm, məni də apar.*

Məhsəti Gəncəvinin zəngin ədəbi irsi ilk dəfə Söhrab Tahir tərəfindən toplanmış və 1957-ci ildə 200-ə yaxın şeirdən ibarət divanı tərtib edilmişdir. Poeziyamızın görkəmli nümayəndələrindən olan şair XII yüzilliyin tək cə Azərbaycan ədəbiyyatına deyil, ümumiyyətlə Şərq poeziyasına bəxş etdiyi məşhur simallardandır. Mükəmməl təhsil alan Məhsəti Rum, Mərv, Bəlx, Nişapur, Herat, Gəncə, Xorasan, İraq,

Züzen, Arran, digər şəhər və vilayətlərdə olub. O, gözəl şair olmaqla yanaşı, Şərq qadınının fikir və məənəvi azadlığının canlı nümunəsi idi.

Şairin dəfn olduğu yer barədə də uzun müddət mübahisələr dolayıb. Lakin Məhsəti Gəncəvinin qəbrini Şıx düzü deyilən yerdə - Nizami Gəncəvinin qəbrinin yanında. 1923-cü ilin noyabr ayında Tiflisdə nəşr olunan "Yeni fikir" qəzetinin 206-cı sayında dərc edilmiş "Nizami Gəncəvinin qəbrini" adlı məqalədə belə bir fakt verilib ki, Nizami Gəncəvinin qəbrinin ətrafında qazıntı işləri aparılarkən yanında bir qadın qəbrinin də olduğu üzə çıxıb. "Bu, kimin məzarı ola bilər" məsələsi ətrafında müxtəlif fikirlər, fərziyyələr dolayıb. Kimi bu qəbrin Nizami Gəncəvinin həyat yoldaşına, kimi də qızına məxsus olduğunu söyləyib. Lakin tarixçilərin təzkirələrində, eləcə də başqa əlyazmalarda Məhsəti Gəncəvinin qəbrinin Nizaminin yanında olduğu qeyd edilib.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev 2013-cü il yanvarın 16-da Məhsəti Gəncəvinin 900 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında Sərəncam imzalayıb. Sərəncama əsasən Gəncədə Məhsəti Gəncəvi Mərkəzi inşa olunub, qarşısında şairin heykəli ucaldılıb, bağ salınıb. Elə həmin il UNESCO-nun Baş Konfransının 36-cı sessiyasında Məhsəti Gəncəvinin 900 illik yubileyinin dünya səviyyəsində qeyd edilməsi haqqında qərar qəbul olunub.

Min ilə yaxın vaxt keçməsinə baxmayaraq, şeirləri bu gündə oxucuların zövqünü oxşayıb, dünyanın özəlliklərindən ilham almağa çağırır. Məhsəti Gəncəvi Azərbaycan ədəbiyyatının çiçəkləndiyi bir dövrdə - Nizami, Xəqani kimi dahi sənətkarların yazıb-yaratdığı zamanda yaşayıb. Humanist poeziyası ilə insanı, onun gözəlliyini, istək və arzularını ifadə edib, həyat eşiqinə, duyğularına bəraət qazandırır. Rübai ilə nəfəs alan, onunla yaşayan Məhsəti "Mənim sə kəbinim bir rübəbdir", - deyib.

Ramidə YAQUBQIZI,
"Respublika".